

Positive Assessment of The Concepts of “Family” and “Kinship” in English and Uzbek Paremiology

Kurbanova Zarina Odiljonovna

Samarkand State Institute of Foreign Languages

Independent researcher of the Department of Second Foreign Languages

ПОЛОЖИТЕЛЬНАЯ ОЦЕНКА ПОНЯТИЙ “СЕМЬЯ” И “РОДСТВО” В АНГЛИЙСКОЙ И УЗБЕКСКОЙ ПАРЕМИОЛОГИИ

Курбанова Зарина Одилжоновна

Самаркандский государственный институт иностранных языков

Независимый научный сотрудник кафедры вторых иностранных языков

INGLIZ VA O‘ZBEK PAREMIOLOGIYASIDA “OILA”, “QARINDOSHLIK MUNOSABATLARI” KONSEPTLARINING IJOBIY BAHOLANISHI

Kurbanova Zarina Odiljonovna

Samarqand davlat chet tillar instituti

Ikkinchi chet tillar kafedrasi mustaqil izlanuvchisi

Annotation: This article examines a common set of concepts that are united into a single conceptual sphere, which is a fully structured and integrated space. In each culture, the model of the world consists of a number of universal concepts and cultural constants, but each nation, having its own unique relationships and connections, creates differences between these concepts that form a national worldview.

Keywords: time, paremia, lexeme, family, relationship, values, negative assessment, positive assessment, scenario, stereotypes.

Аннотация: В данной статье рассматривается общий набор концептов, объединяющихся в единую концептосферу, представляющую собой полностью структурированное и интегрированное пространство. В каждой культуре модель мира состоит из ряда универсальных концепций и культурных констант, но каждый народ, имея свои уникальные отношения и связи, создает различия между этими концепциями, которые формируют национальное мировоззрение.

Ключевые слова: время, паремия, лексема, семья, родственные отношения, ценности, негативная оценка, позитивная оценка, сценарий, стереотипы.

Annotatsiya: Mazkur maqolada konseptlarning umumiy to‘plami birlashib, bitta konseptosferani tashkil etishi, bu esa butunlay strukturalashgan va yaxlit makon sifatida ko‘riladi.

Har bir madaniyatda dunyo modeli bir qator universal konseptlar va madaniyatning doimiy konstantalaridan tashkil topadi ammo har bir xalq o'zining o'ziga xos munosabatlari va aloqalari bilan bu konseptlar o'rtasida farqlarni keltirib chiqaradi, bu esa milliy dunyoqarashni shakllantiradi.

Kalit so'zlar: vaqt, paremiya, leksema, oila, qarindoshlik munosabatlari, qadriyatlar, salbiy baho, ijobiy baho, senariy, stereotiplar.

Kirish

O'z mohiyatiga ko'ra, paremiya dunyo qadriyatlari haqida fikrlarni ifodalash uchun mo'ljallangan. Ma'lumki, paremiologik birliklar odamga turli hayotiy vaziyatlarda eng maqbul harakat turini tanlashga yordam beradigan ko'rsatkichlar tizimi sifatida xizmat qilishi kerak. Ular odamni xatolardan ogohlantirib, boshqa insonlar bilan munosabatlar uchun qoida va tartiblarni belgilaydi. Shu sababli, paremiya tarkibida signal leksemasining mavjudligi alohida konsept bilan bog'lanishini ta'minlash uchun shart emas.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi

So'nggi o'n yilliklarda lingvistika tili antroposentrik fenomen sifatida ko'rib chiqilmoqda, deydi N.D.Arutyunova. Uning fikriga ko'ra, har bir so'zda insonning izlari mavjud [Arutyunova, 1999,429 b.]. Insonning sifatlari va xususiyatlari, uning hatti-harakatlari, psixologik va jismoniy holatlari, ijtimoiy asoslari tilde aks etadi. Zamonaviy sosiolingvistik yo'nalish esa tilni etno-madaniy xususiyatlarni va universal munosabatlarini kompleks tahlil qilish zarurligini ta'kidlamogda. Shu bois, ko'plab mahalliy va xorijiy madaniyatlararo tadqiqotlar, frazeologiyaning tahlili borasida, faqatgina parallel tuzilmalarni aniqlash bilan cheklanmay, o'rganilayotgan til hodisalari o'rtasidagi ichki bog'lanishlarni va bir-birini shartlashuvini ochib berishga qaratilgan.

Ijobiy baholangan barcha toifalarga salbiy baholangan toifalarga nisbatan afzallik beriladi, masalan, yaxshi yomon ustidan, haqiqat yolg'on ustidan, kuch zaiflikka, tinchlik urushga, foyda zarariga, salomatlik kasallikka, yoshlik qarilikka nisbatan afzal bo'ladi. Ko'plab qadriyatli taqqoslashlar yaxshi va yomon kabi murakkab kategoriyalarni solishtirishga asoslangan [Arutyunova, 1999,181 b.].

Paremiologiya olamida turli etnoslarning turmush qurishga bo'lgan munosabatlari aks ettirilgan. O'zbek tilidagi maqol va matallarda oila qurish inson uchun yaxshilik sifatida ta'kidlangan, masalan: *Ro'zg'or ziynati – o'tin, Uy ziynati – xotin. Uylangan o'g'il qizga quvongan. turmush qurish osmonda belgilab qo'yiladi. Turmush — baxt kaliti. Er va xotinning guli bitta tuproqdan olingan. Farzand baxti-ona taxti, farzand kamoli-ota jamoli.*

Ingliz lingvomadaniyatida xalq stereotipiga ko'ra, nikoh xatolik deb hisoblanadi: *wyedlock is a padlock* (turmush qamoq). Buyerda nikohning qimmatini pastroq ekani ayon, buni nikoh yoshining kechikkanligi va oilaning iqtisodiy tomoni bilan tushuntirish mumkin. Ingliz xalqining fikriga ko'ra, nikoh pragmatic yondashuv bilan baholanadi, ya'ni ayol dehqon xo'jaligi uchun zarur sub'yekt sifatida qabul qilinadi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, ham ingliz, ham o'zbek lingvomadaniyatida "oilal, qarindoshlik munosabatlari" konsepti qushlar hayoti va in qurish bilan bog'liq. Ingliz tilida: *it takes two birds to make a nest* (in qurish uchun ikki qush kerak); o'zbek tilida: (hatto qushlar ham jamoasi bilan in qurishadi) *Er – xotin – qo'shqanot. Xotin bo'yin- Er bosh. Xotin uy bezakchisi, Er uy ko'makchisi. Xotin uyni ziynati-Er mehnati. Xotin erni vaziri. Xotinli ro'zg'or guldir, Xotinsiz ro'zg'or cho'ldir. Er avra, Xotin astar*). Bu maqollarda umumiy tasvir mavjud, ammo ma'no jihatidan farq qiladi. "Har kim o'z juftini topishi kerak" degan fikr *two* va *kush* leksemalari orqali ifoda etilgan. Ingliz maqolida esa oila qurishda har ikki juftning roli alohida ta'kidlangan.

Xristian va Islomning qonunlari bilan asoslangan axloqiy qoidalarga ko'ra, muqaddas deb faqat birinchi nikoh tan olinadi, ajralishga munosabat keskin salbiydir. Masalan, ingliz tilida: *to marry once is a duty, twice is a folly, thrice is a madness* (birinchi nikoh — bu katta majburiyat, ikkinchisi — xatolik, uchinchisi — ahmoqlik). O'zbek tilida esa: *Bir marta uylanish vazifa, ikkinchi marta uylanish ko'ngil ochish, uchinchisi azob. Ikki xotin olibsan, Bir baloga qolibsan. Ikki*

xotinlikning qulog'i tinmas, Eshak mingannin – oyog'i. Ikki sigir olganning ayroni bor, Ikki xotin olganning vayroni bor.

Har qanday jamiyatda stereotip bo'lib, turmush o'rtog'ini diqqat bilan tanlash, oilaga e'tibor berish va kelin haqida atrofda gilarining fikriga quloq solish tavsiya etiladi. Biroq turli madaniyatlarda nikoh sherigini tanlash bo'yicha tavsiyalar har xil. Angliyada erta nikohga munosabat salbiydir, chunki oila qurish uchun moddiy asos yaratish muhim deb hisoblanadi. Masalan, qadimiy ingliz maqolida: *he that marries ere he be wise, will die ere he thrives* (aqli bo'lmasdan nikoh qilgan kishi — ravnaqqa yetishga ulgurmaydi). O'zbeklarda esa erta uylanish tavsiya etiladi, chunki bu avlod qoldirishga olib keladi: Erta uylangan odam farzandlaridan quvonch topadi.

O'zbek maqollarida nikohni faqat muhabbat asosida qurish tavsiya etiladi: muhabbatsiz oila — ildizsiz daraxt. Boshqa tarafdin, ingliz madaniyatida *it's unlucky to marry for love* (muhabbat uchun uylanish — baxtsizlik) degan fikr tarqalgan.

"Nikoh, oilaviy holat, erkak va ayol o'rtasidagi munosabatlar" mavzusi, ayniqsa, o'zbek paremiologiyasida muhim o'rin tutadi. Ma'lumki, oila jamiyatning asosi hisoblanadi, erkak va ayol uning ikki muhim qismi. O'zbek tilida ayollar uchun turmush qurish muhimligi alohida ta'kidlanadi: turmushga chiqqan ayol, turmushga chiqish. Ikki tilde ham ayolning erkak ustidan ustunligi qabul qilinmaydi: ingliz tilida *a grey mare* (uyda hukmron bo'lishni yaxshi ko'radigan ayol); o'zbek tilida uyda ayol hukmron deb ataladi. Shuningdek, ayolning uydagi roli ahamiyatli ekani, u uy xo'jayini va hunarmand ekani ta'kidlanadi. Masalan, ingliz tilida: *a woman's touch* (ayol qo'li), *the lady of the house* (uy bekaning roli); o'zbek tilida: *ayollar qiladigan ishlar, masalan, uy-ro'zg'or yumushlari*. Ijobiy ma'noda maqollar asosan erkaklarga nisbatan qo'llanadi: ingliz tilida *a broth of a boy* (yosh qahramon), *a boy wonder* (ajoyib bola); o'zbek tilida *mard erkak, jasur bola*.

Hodisalarning baholash xususiyati, o'zgarishlarga uchragan maqollarning chastotasi ularning qanday hodisalarni vaqt jihatidan baholashiga bog'liqdir. Paremiya suhbat tasavvurida aniq bir funksiya to'plamini bajaradi, vaziyat ma'lum bir senariyga muvofiq rivojlanadi, bu senariy esa o'sha yoki boshqa ijtimoiy guruhga tegishli bo'ladi. Agar maqol o'yin funksiyasini bajaradigan kontekstda ishlatilsa, uning o'zgargan shakllari paydo bo'lishi ehtimollik bo'lib, chunki shu holatda paremiya ta'limot berish funksiyasini bajarishi kamroq bo'ladi. Maqolalarning transformatsiyalari ko'proq kundalik mulohazada uchraydi, biznes stilidagi suhbatlarda esa ular kamroq uchraydi. O'zgargan maqolalar matnlaridan foydalanish yoshlar submadaniyati ichida ko'proq uchraydi, eski avlod vakillari esa bunday o'zgarishlarga kamroq moyil.

Muhokama va natijalar

Ish jarayonida biz shuni ta'kidlashimiz kerakki, maqollarning plastiklik darajasi uning vaqt jihatidan qanday hodisani baholashiga bog'liq. Biz quyidagi mumkin bo'lgan turdagi ijobiy baholarni ajratib ko'rdik, ular maqollar orqali hayotiy holatlarni baholashda taklif etiladi:

1. Joriy holatlarning ijobiy baholanishi.
2. Umumiy "hayotiy qonuniyatlar"ni ijobiy formulalash.
3. Matndan tashqaridagi baholash.
4. Kelajakdagi holatlarning ijobiy baholanishi.
5. O'tgan davrdagi holatlarning ijobiy baholanishi.

Biz barcha holatlarni yuqoridagi sxemaga muvofiq tasnifladik. Bir nechta matn bir vaqtning o'zida takrorlangan holatlar 2, 3 yoki 4 ta xususiyatni bir vaqtda ko'rsatadi deb belgilandi (jami fondning 9,6 %). Maqollarning o'zgargan matni bilan bog'liq holatlarning taxminan 45 % qismini tashkil etadi, chunki joriy holatlarni baholashda maqollar tez-tez o'zgaradi. Shuningdek, paremiya parchalarida, baholanuvchi hodisaning sifatli xususiyatlarini belgilovchi leksemalar aniqlanadi.

Hayotiy qonuniyatlar orqali ifodalangan maqollarda transformatsiyalar ancha kamroq uchraydi (taxminan 19 % umumiy matnlardan). Bunday o'zgartirishlar, asosan, qisqartirish shaklida bo'ladi va faqatgina mashhur fikrlar bilan cheklanadi. Ingliz va o'zbek paremiologik tilida "oilaviy munosabatlar" konsepti bilan bog'liq ijobiy aksiologik aspektlarni taqqoslash yo'li bilan biz maqollarni o'rganishni davom ettirdik, natijada konseptning eng obektiv aksiologik xususiyatlari shakllandi. Tadqiqotning asosini tashkil etadigan lingvokognitiv nazariya T.V.Pisanova tomonidan

ishlab chiqilgan bo'lib, bu nazariya ingliz va o'zbek jamiyatlarining etno-madaniy xususiyatlarini va universal hodisalarni aktualizatsiya qilish jarayoniga integratsiya qilingan.

Tadqiqotlar natijalariga ko'ra, stereotiplar, paremiologiyada aks etganidek, ko'pincha eskirgan qarashlarni aks ettiradi. Masalan, "oilaviy munosabatlar" konseptining diaxronik kesimi tadqiqotida sinxronik qismni qo'shish, jamiyatning zamonaviy nikoh, turmush, oilaviy munosabatlar bo'yicha ijobiy qadriyatlar ustivorligi o'zgarishlarni kuzatishga imkon beradi. Afzalliklar shaklaning farqlanishi nafaqat turli etnik guruhlar vakillari, balki bitta tilshunoslik jamiyatining a'zolari o'rtasida ham farq qiladi. Buni insonning ijtimoiy mavjudligining murakkabligi va ziddiyatliligini tushuntirish mumkin. Boshqa tomondan, baholashlar o'tgan vaqt mobaynida o'zgarib boradi yoki turli ijtimoiy qatlamlarning nuqtai nazarini aks ettiradi, ularning manfaatlari har doim ham mos kelavermaydi.

O'zbek va ingliz tilshunoslik jamiyatlarining baholovchi birikmalarini taqqoslashda, til darajasida moslik va farqlar matritsasini ko'rib chiqish, milliy madaniy xususiyatlarni aniqlash usuli sifatida qarash maqsadga muvofiqdir.

Oilaning birligi va uning lokalizatsiyasi til darajasida aniq ifodalanadi. Turli tillarda "uy" so'zi "oilani, birga yashayotgan odamlarni" anglatadi. Masalan, ingliz tilida "home" so'zining bir ma'nosi – bu oilani, oilaviy muhitni yoki oila o'choğini anglatadi; "homeland" esa – bu oila va uydagilarni bildiradi. O'zbek tilida esa "uychi" (oila) so'zi ishlatiladi. Lingvomadaniy tadqiqotlarda turmush shakli har doim yuqori baholangan va turmush qurish nafaqat tabiiy ehtiyoj, balki musulmonning muqaddas burchi deb hisoblangan. Bu leksimaning asosiy ma'nosi qarama-qarshi tillarda quyidagicha: oila, oilaviy guruh, birgalikda yashayotganlar (er, xotin, ularning bolalari va qarindoshlari). Ingliz tilida: "a happy family" – baxtli oila, bir joyda yashovchi qarindoshlar. O'zbek tilida esa: – oilaviy hayot.

Tadqiqot davomida biz tomonimizdan *marriage/uylanish, turmushqurish* konseptlari mavjud bo'lgan maqollar va matallar lingvomadaniy ta'sirlarga ko'ra guruhlanib o'rganildi: "nikoxning zarurligi", "turmush o'rtog'ini tanlash", "to'y odatlari". Ular inson fikrlashining universal xususiyatlarini aks ettiradi, shuningdek, teleologik bahoni ham ochib beradi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Савенкова, Л.Б. Языковое воплощение концепта / Л.Б. Савенкова // Проблемы вербализации концептов в семантике текста: Материалы междунар. симпозиума. Волгоград, 22-24 мая 2003 г.: в 2 ч. - 4.1. Научные статьи. - Волгоград: Перемена, 2003. - С.258-264.
2. Арутюнова, Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. - М.: Языки русской культуры, 1999. - 895 с.
3. Писанова, Т.В. Базовые семантические механизмы, определяющие универсальные и национально-культурные черты оценочной семантики // Функциональная лингвистика: принципы организации текста: Тезисы III международной конференции / Т.В. Писанова. - Симферополь: Родной язык, 1996. - С.52-145.
4. Яхшиев, А. (2024, October). Особенности профессионального диалога. In Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit (pp. 474-478).
5. АНОРҚУЛОВ, С. И. (2019). FEATURES OF THE STRUCTURE OF THE TOPONYMS OF GERMAN AND UZBEK LANGUAGES. *Иностранные языки в Узбекистане*, (1), 171-178.

